

MEDEDELINGEN BLAD

Ampt Epe

HISTORISCHE VERENIGING IN DE GEMEENTE EPE

NO: 15

VERSCHEINT ONREGELMATIG

oktober 1968

"A M P T E P E"

Historische Vereniging gemeente Epe

=====

Voorzitter: G.S.van Lohuizen
Beekstraat 20, Epe

Secretariaat: A.J.Veninga
Ankerstraat 41, Epe

Penningmeester: C.Stork
Dellenparkweg 8, Epe
Giro: 1194015, t.n.v.
Penn. Ampt Epe

=====

Lidmaatschap: f 5,-- per jaar

MEDEDELINGENBLAD "A M P T E P E"

oktober 1968, nr. 15
=====

Abonnementsprijs :
voor leden der Vereniging gratis,
voor niet-leden f 0,75 p.nr.
=====

Kopij voor ons blad dient, zo mogelijk, te voldoen aan het navolgende:

- a. getypt met regelafstand 1;
  - b. tekstbreedte maximaal 11 cm;
  - c. het papier aan één kant gebruikt
(dus achterzijde blanco);
  - d. gebruikte bronnen vermelden;
  - e. inleveren 15 dagen vóór de
verschijningsmaand (jan., april of okt.)
- =====

Redactieadres:

Mej. P.E.Berkhout, Sparrenlaan 12, Epe

De geschiedenis van de omgeving van Epe VI

Roofbouw door de mens (branden, kappen, be-
weiden en akkerbouw) en klimaat, doen het open
parklandschap afnemen. De linde verdwijnt uit de
bossen, het natuurlijke regeneratieproces wordt
doorbroken, waarna het sub-boreale heidelandschap
op de voorgrond treedt. De wildstand gaat achter-
uit, de bevolking neemt toe en men komt in de
gelegenheid metaal te gaan gebruiken naast de tot
dan toe gebruikte werktuigen van steen, hout,
hertshoorn en been.

Het eerste koper en tin uit het Midden Oosten
komt via Zuid Europa naar de ertsgebieden Spanje,
de Britse Eilanden, Ierland, Saksen en Bohemen,
waardoor deze nieuwe centra van de bronscultuur
ontstaan en hun invloed op de rest van Europa,
in eerste instantie via de ruilhandel, uitoefenen.

In Nederland heeft invoer van voorwerpen en
grondstoffen (rondtrekkende bronsgieters)
plaats vanaf ongeveer 1550 v.Chr. waardoor we
in de Bronstijd belanden (1550 - 650 v.Chr.)

Het aantal metalen voorwerpen blijft echter
zeer gering, gezien de vrij arme bestaansmogelijk-
heden van de landbouwbevolking. Toch zijn er ook
in de omgeving van Epe bronsvondsten, afkomstig
van Britse export, gedaan. Naast de reeds ge-
noemde voorwerpen, zoals dolken, lanspunten,
priemen, polsbeschermers, komen nu ook bijlen,
mantelspelden, vingerringen, oorbellen, armban-
den en scheermessen van brons voor en later ook
gouden armbanden en oorringen, geïmporteerd uit
Ierland. Ook het vinden van slijpsteentjes van
schist, gebruikt voor het slijpen van bijlen, dol-
ken, lanspunten en scheermesjes, wijst op de
metaalcultuur. Toch blijft vuursteen een belang-
rijk materiaal.

Landschappelijk nemen in de bronstijd de ge-
sloten heidevelden een belangrijke plaats in.

Naast de sterk op de voorgrond springende ericaceën, daagt de beuk langzaam op. De wijziging in de plantenassociaties is aan de ene kant te herkennen aan een verandering van het bodemprofiel ten gevolge van de heidegroei (heidepodsolprofiel) aan de andere kant door een verandering in de bouw van de grafheuvels, die nu opgebouwd worden met heideplaggen.

In tegenstelling tot de vele keramische bijgiften in de Neolithische weinig humeuze zandheuvels, komen in de bronstijd grafheuvels minder keramische vondsten voor. Onder sommige grafheuvels uit de bronstijd zijn sporen van grondbewerking voor akkerbouw te onderkennen. Hier is waarschijnlijk sprake, of van overblijfselen van een eerste uitoefening van grondbewerking voor landbouw, of van een rituele grondbewerking met eenvoudige ploegen in verband met de dodencultus. Op dit laatste zouden ook de offerkuilen, het rund gebruikt als offerdier en het houden van dodenmalen, kunnen wijzen.

Tijdens de bronstijd komt de lijkverbranding meer in zwang. De brandstapel heuvels en brandskelet graven uit de eerste helft van de bronsperiode, vormen de overgang tussen de neolitische collectief en solograven, naar de urnenvelden van de jonge bronstijd (+ 800 v. Chr.) De urnen, waarin de as van de doden wordt bijgezet, worden binnen cirkelvormige greppels begraven en vertonen geen bijgiften meer. De grafheuvels komen evenwel naast de urnenvelden voor tot de vroeghistorische tijd, hoewel de crematie meer en meer de overhand krijgt.

Als bij ons de urnenvelden in zwang zijn, begint in midden Europa (Salzkammergut) de IJzertijd, alweer stammend uit het Midden-Oosten, via de kust van de Middellandse zee. Het gebied van Salzkammergut exporteerde zout over de Brennerpas naar Italië en men nam ijzeren voorwerpen afkomstig uit het Midden Oosten mee terug.

Hierna ging men er toe over zelf ijzer te ver-
vaardigen. In Nederland begint de Ijzercultuur,
althans sporadisch, ongeveer 650 v.Chr. en treedt
het brons langzaam op de achtergrond. Het smel-
ten van ijzer gebeurde met behulp van veldovens,
waarin afwisselend lagen houtskool en ijzererts
werden getast. Uit deze tijd zijn aan ijzeren voor-
werpen; het paardebit, de wagenas en het zwaard
bekend, alsook de eerste ketels en driepoten.
Tijdens de ijzertijd gaan ijzeren staven, zogenaamde
taleae ferreae, als betaalmiddel dienen. Ook in
deze tijd worden onder meer nog vuurstenen sikkels
voor het maaien van graan gebruikt.

Op de lagere gronden wordt aan veehouderij
gedaan en op de hogere gronden worden tarwe,
gerst en gierst verbouwd. De rogge, later zo
zeer belangrijk, is nog niet bekend.

De verbouw van de graangewassen in de Ijzer-
tijd heeft plaats op kleine akkertjes (omgeven
door walletjes) en aangeduid met de naam Celtic
fields, welke vroeger als heidense legerplaat-
sen werden beschouwd.

In de gemeente Epe zijn meerdere van deze
akkertjes, welke bewerkt werden met primitieve
grondbewerkings-werktuigen en die een dunne
cultuurlaag vertonen, nog terug te vinden.
De bijbehorende grafheuvels, welke soms op oud
bouwland liggen, vertonen slechts weinig graf-
giften, waaronder oorringen en glazen kralen.
Dat het aantal grafgiften sterk is verminderd,
is waarschijnlijk het gevolg van een andere
geesteshouding.

Naast het dodenbestel, gaan nu bij de opgra-
vingen ook de nederzettings-overblijfselen een
belangrijke rol spelen. Bij Celtic fields zijn
sporen van rechthoekige huizen met vlechtwanden,
zogenaamde wandhutten, gevonden. Afzonderlijke
groepjes paalgaten in vierkant of rechthoekig
verband wekken de suggestie van zelfstandige
cultusgebouwtjes, die wellicht de overgang van

doden- tot godendienst, van grafbouw tot tempelbouw vertolken. De eerste hiervan in Nederland is bij Emst gevonden. Later zijn ze ook bij verschillende urnenvelden en rijengrafvelden uit de volksverhuizingstijd gevonden.

Rond 500 v.Chr. gaat het sub-atlanticum in, gekenmerkt door een grotere vochtigheid. Ongeveer 300 v.Chr. treedt een transgressie (zeespiegelstijging) op, waardoor overstromingen van het weidegebied voorkomen en de bevolking van de lagere gronden over gaat tot de bouw van terpen. Deze methode wordt gebruikt tot ongeveer 1100 na Chr., waarna overgegaan wordt tot de bouw van dijken.

Tengevolge van de grotere vochtigheid herneemt de heide en bosbegroeiing op de zandgronden, welke tijdens het subboreaal, samenvallend met Neolithicum en Bronstijd achteruit gegaan was door klimaat, rooibouw en zandverstuiving. De landbouwers van de zandgronden leiden echter een zeer sober bestaan, handel komt slechts sporadisch voor en zij bezitten dan ook zelfs in de volle ijzertijd zeer weinig metalen voorwerpen.

Zo is ongeveer de situatie als de Romeinen ons land binnen komen en het tijdvak van de preahistorie eindigt.

C.Stork

De eerste predikant van Epe

Het artikel van de Heer L.Keyser in nummer 9 van Ampt Epe, betreffende de eerste predikant van Epe, zou ik gaarne willen aanvullen met de volgende gegevens.

In 1548 vinden we in Epe als pastoor Gerrit Leesten. Hoewel hij, evenals zijn collega's uit Oene en Terwolde, reformatorische neigingen had, ging hij toch niet tot de "Nieuwe Leer" over. In 1566 kreeg hij zelfs nog van "Het Hof" bevel om de

ketterse pastoors van Doornspijk en Oosterwolde op hun plichten te wijzen. Toch won de reformatie langzaam terrein en toen in 1581 (het jaar van de afzwering van Philips II) de pastoorsplaats in Epe vacant werd, vestigde zich hier een predikant n.l. Paulus Antoni. Zijn verblijf in Epe duurde echter maar een viertal jaren. Belangrijke staatkundige gebeurtenissen, zoals o.a. de afval van Nijmegen, Zutphen en Deventer van Oranje en de moord op Prins Willem van Oranje, waren mede de oorzaak dat het Hof van Gelderland, dat nog op 22 februari 1583 beval de Christelijke Reformatie ter hand te nemen, zich nu weer hiertegen verzette. De predikant zei Epe dan ook in 1585 vaarwel en maakte zodoende plaats voor pastoor Ludolphus Pieck, welke uiteindelijk in 1598 werd afgezet. In feite was dus Paulus Antoni Epe's eerste predikant.

Mogelijk was deze Paulus dezelfde als de latere predikant van het Drentse dorp Beilen. In een civiel procesdossier betreffende het leggen van een molen bij het klooster Hulsbergen te Heerde in 1629, bevindt zich n.l. een getuigenverklaring van 20-9-1628, van Paulus Antoni, predikant "in actuelen dienst" in Beilen. Hij verklaart hier o.a. dat hij vroeger ca. 13 jaar conventueel van het klooster Hulsbergen is geweest en dat dit ongeveer 45 jaar geleden zal zijn.....

Wat de tractementskwesties betreft, deze problemen vond men in nagenoeg elk dorp en het schijnt voor die tijd normaal te zijn dat de dominee tevens "boer" was. De predikant van Oosterwolde had zelfs 22 koeien, die hij bij een zeevloed in 1610 verloor, terwijl b.v. de Vaassense koster in 1688 naar Hoog-Soeren werd gestuurd om bergroeden voor de berg van de dominee te kopen.

Er zijn zelfs predikanten geweest die het eerbare nevenberoep van vrachtrijder hebben uitgeoefend.....

W.Terwel   Vaassen

Bronnen:

1. Artikel door Ds. G.v.d.Zee in het Gereformeerd Theologisch Tijdschrift 1934.
2. Civiele Processen voor het Hof 1629 nr.1.

CONSULT van Anna de Wichster

In "Ampt Epe" (1968 No.13 en 14) vertelden wij in "Strijd om de Bagynenerven", hoe "de Lummenhofstede" en de Bagynenerven samensmolten tot één erf, van toen af "Tymenserve" geheten.

Als bewoner lieten we in 1615 daar Gerrit Tymens achter, de "oldste soon" van Tymen Gerrits, die overigens rustig voortboerde.

"Omtrent middenwinter 1619" werd Gerrit evenwel ernstig ziek. De medische wetenschap, die ten platelande uit weinig meer bestond dan wat aderlatende barbiers, gaf weinig baat. Maar buurvrouwen en vriendinnen weten altijd overal raad op. Dus ook voor Peterken Roloffs, de verontruste echtvriendin van Gerrit Timans.

In Apeldoorn in het "broecklant" woonde n.l. sedert ongeveer anderhalf jaar een zekere Anna Hermans, "gehielickt aen Derck Dercx van Waerdte gebeurtich". Zij was "een persoone, die met wicken ende waerseghen omgaet" en die bovendien "by een joffer gewoont (had), genaemt Elsebeen Nyhoff, die haer leerde enige dingen te maecken, daer mit sy sommige kranckheyde genesen kende". Vandaar dat moeder de vrouw de stoute schoenen aantrok en eind december 1619 van "Tymenserve" op weg ging om Anna de Wichster te raadplegen. Als morele steun nam ze Derxen Elbers ("olt omtrent vyff und vyfftich jaeren") mee op haar tocht van Niersen naar Apeldoorn. Daar gearriveerd was het verloop wel wat anders dan ze zich had voorgesteld.

In plaats van de verwachte goede raad tegen de ziekte van haar man, kreeg Peterken van Anna de volle laag. Als rasechte waarzegster sloeg zij een echt boek open en orakelde "dat sy in haer boeck vonde staen, dat Peterken nagenck, dat sy te doen hadde mit haer mans naeste gebloete". Anders gezegd: zij beschuldigde haar van ontrouw met haar mans broer, Jacob Thymanssen.

Dat sloeg in als een bom. En Peterken was uiteraard van dit ongevraagd advies beslist niet gediend. Resoluut eist zij meteen de bron van dit geroddel: "Wye seyt my dat nae?" "Daerop die wickster antwoerde: Dat staet daer niet by. Dan die luyden holden u het na. Maer daer staet oock int boeck niet by dat het waer is". Ze krabbelt dus meteen al iets terug, maar Peterken blijft bij haar eis. Zij wil de naam van de kwaadspreekster. Niets meer, maar ook niets minder. Anna weigert. Zo gaan zij met ruzie uit elkaar. Peterken zal er geen spijt van hebben gehad, dat ze Derxen Elbers had meegenomen bij haar bezoek. Daardoor was ze in het gelukkig bezit van een getuige van de valse aantijging van de waarzegster. Het pleit voor haar, dat ze het er niet bij laat zitten.

Ruim 2 maanden later, op Maria Lichtmis (feb) 1620 trekt ze opnieuw ten strijde. Dit keer met een andere getuige, n.l. Jacoba van Hierde ("olt omtrent acht und dartich jaeren"). De vermoedelijke oorzaak van deze wisseling van getuige, zal waarschijnlijk gelegen zijn in het feit dat Derxen Elbers de geheimzinnige kunst van het lezen niet machtig was -evenmin als Peterken zelf trouwens -maar Jacoba van Hierde wel. Dus had zij thans de laatste uitgenodigd om mee te gaan naar Anna de Wichster. Daar aangekomen ontspan zich het volgende gesprek:

Peterken: "ick hebbe lestmaell van u begeert, dat ghy daerna vernemen selt, wye my dat na sachte, dat ick by myn mans naeste gebloete hoerierde:

Daerop sy (n.l. Anna) antwoerde: daer hebbe ick sint niet voele op gedacht. Daerop Peterken responderde: hebt ghy daer niet op gedacht? Daer wil ick meer om te doen maecken! Waerop Anna sachte: dat doet vry, doet vry wat ghy wilt!"

De spanning is te snijden. Peterken wil het boek zien, waarin al deze leugens opgeschreven staan. "Laet ons het boeck syen. Wy kunnen oock lesen!" Inderdaad, samen met Jacoba zal dat nu wel gaan. Anna smijt haar het boek toe. De twee vrouwen ijverig aan het zoeken. Ze vinden natuurlijk niets. Dus eisen ze dat Anna hun de plaats zal aanwijzen, waar dat allemaal staat. Maar Anna weigert.

Dan gaat Peterken dreigen. "Wy sullen u het wel doen wiesen, wy sullen den scholtis en de predicant mit brengen, die u het selve well sullen affeyschen". Het helpt allemaal niets. Anna noemt geen namen en wijst niets aan. Daarom tapt Peterken Roloffs nu nog even uit een ander vaatje. Ze probeert het met overreding en met geld.

"Anna, segt my doch, wye het my naeseggen. Ick sall u vyfftich gulden geven". Dat is niet mis voor die tijd. Ze was er blijkbaar goed voor. "Want het draecht eer ende guedt an, siell ende saelichheit". Niet alleen haar eer is aangetast, maar ook haar geloof. Anna de Wickster raakt er op één of andere wijze toch zó van onder de indruk, dat ze een aanwijzing geeft. "Doe uw man kranck was, hebt ghy seer geschreit, ende om u te troesten hefft Jacob Tymans, u mans broeder tegen u gesacht: schreit niet, ick sall niet by u kinders doen als een oem, dan als een trouwen vaeder.

Nu muecht ghy weten, watt voor luyden doemaels in u huys waeren. Die hebben daer erch vuyt genoemen". Dit moet voldoende zijn geweest. Maar of hier ook voor betaald is, vermeldt het verhaal niet. Vermoedelijk geen cent. Want voldaan was Peterken in genen dele. Er was smet op haar goede naam geworpen. Die moest en die zou er af, het koste wat het kosten wil.

Daarom schakelt ze nu haar familie in en wel een zuster, die getrouwd was met een ruiter, die te Nijmegen in garnizoen lag. Deze krijgsheld begeeft zich in haar opdracht naar Apeldoorn en ziet kans om Anna de Wickster het beruchte boek met geschreven toverspreuken afhandig te maken en mee te nemen. Anna zal er weinig aan gemist hebben, behalve als statussymbool. Want het gerechtelijk onderzoek vermeldt doodleuk: "kan waerseghen, doch kan niet lesen noch schryven".

Peterken vecht door tot het bittere einde.

Op 29 febr. 1620 worden Derxen Elbers en Jacoba van Hierde opgeroepen om voor Gerart then Holt scholtus tot Epe, Hermannus Goddaeus predikant in Vaessen en Gerhart ten Holte junior, hun getuigenis af te leggen over deze zaak. Op 21 april 1620 wordt Anna de Wichster zelf gehoord. Zij "weet van Gerrit Thymans vrouw niet te seggen dan eer ende dueght ende heeft oick niet geseit, dat sy mit haers mannes broeder believeu solde". Zij "bekent van Peterke geseyt te hebben, dat sy haer mans naeste bloeth liever hadde als haer eygen man sonder daerby van eer ofte oneer te spreecken". Dat klinkt al heel wat onschuldiger. Ze probeert zich er uit te draaien, maar het lukt niet al te best. Want desondanks moet de bron van al die vuilspuiterij voor den dag komen. Daarvoor zorgt Jacob Tymens nu. Haar oudste dochter Mechtelt was n.l. met Jacob Timans aan de scharrel geweest. Zijn schoonzuster Peterken had hem deze omgang ontraden en "hy hadde haar laten sitten". Het bloed kruipt nu eenmaal waar het niet gaan kan. Dus had moeder Anna wraak genomen en Peterken belasterd. Dat die het zo hoog op zou nemen en het zo hoog zou zoeken, had ze stellig niet verwacht. Overigens moet het ontvoerde boek terug. Jacob Thymensen "seyt dat het boeck te Vaessen by zyn vrundtschap is ende dat men 't wel bekomen kan".

Zo krijgt Anna de Wickster haar rechtmatig eigendom weer terug, al kan ze er zelf geen letter van lezen. Maar wie het laatst lacht, lacht het best. En dat was Peterken Roloffs, de huisvrouw van Gerrit Thymans, die van alle blaam gezuiverd werd. Zelfs de scholt Gerart ten Holt (waar Peterkens ouders naast woonden) schrijft persoonlijk een goed getuigenis over haar.

Ook "Jan Jacobs, scheper, olt omtrent dertich jaeren", die bij het echtpaar Gerrit en Peterken inwoonde (als knecht?) neemt het zwaar voor Peterken op. Het eind is dan ook dat Anna uit de Veluwe wordt verbannen en het beruchte boek met toverspreuken in haar presentie door de scherp-rechter verbrand zal worden.

Op Thymenserve was men weer eens een moeilijkheid te boven gekomen.

W.J.A. van 't Einde
Maurik (Gld.)

(Met dank aan de heer W. Terwel, die mij op dit proces - te vinden in: Inventaris Hof van Gelderland, Criminele processen 1620 No. 4541 - opmerkzaam maakte)

Le CHEVALIER-SCHOOL in TONGEREN honderd jaar

Op 2 augustus 1968 was het 100 jaar geleden, dat de Deense koopman Charles Le Chevalier de basis legde voor de school, die later naar hem werd genoemd.

Charles Chevalier was in de tijd van het feodalisme een sociaal voelend mens. Hij leerde de mensen van Tongeren en Wissel, dat de weg naar een betere positie in de maatschappij via onderwijs gaat.

Le Chevalier trouwde in 1845 met Anna van Heurn, de weduwe van zijn goede kennis Rauwenhoff. Hij werd geboren op 22 oktober 1800 in Kopenhagen en overleed op 30 januari 1881 in Amsterdam, waar de Rauwenhoff's woonden.

Op 4 februari werd zijn stoffelijk overschot op de familiebegraafplaats in Tongeren bijgezet. Zijn graf is het enige met het opschrift: "Weldoener van Tongeren".

Voor zijn komst naar het landgoed waren de kinderen uit Tongeren en Wissel genoodzaakt om de school bij de Boterwaag in Epe te bezoeken. Deze werd in 1855 gesticht. De hoofdonderwijzer was in die tijd tevens doodgraver, koster enz. Verplichting tot schoolbezoek was er niet en de jeugd uit Tongeren zal toendertijd bepaald niet dagelijks naar Epe gelopen hebben. Dat was ook niet meer nodig toen op 2 augustus 1868 de Chevalierschool van de grond kwam. Zij is de oudste van de gemeente, want de Dorpsschool, die voor het gebouw aan de Boterwaag in de plaats kwam, werd pas in 1890 gebouwd.

Op 17 september 1893 kwam de Stichting los van het landgoed Tongeren. Wel nam de familie Rauwenhoff plaats in het bestuur. De nazaten van Charles zitten overigens nog in het stichtingsbestuur.

Wat volgde was in 1920 de financiële gelijkstelling van het bijzonder en openbaar onderwijs. De school in Tongeren werd er een bijzonder gesubsidieerde met openbaar karakter.

Twee jaar tevoren werd op luisterrijke wijze het vijftig jarig bestaan gevierd.

240 Leerlingen schonken een fraaie gedenksteen, ingemetseld in het oude schoolgedeelte, wat nu als gymnastieklokaal wordt gebruikt. De steen werd op 3 augustus 1918 ingemetseld door Joh. Kwakkel, leerling van de school. De onthulling was op 6 aug.

Het schoolbestuur bestond in die tijd uit: W. Rauwenhoff (voorzitter), J. H. Charles Rauwenhoff (secretaris), mevr. A. v. d. Vlucht-Rauwenhoff (penningmeesteres). Het document, dat met de steen werd ingemetseld, kwam in 1953 bij de verbouwing tevoorschijn. Die verbouwing was nodig

in verband met het sterk stijgende leerlingental.

Twee hoofden hebben in het bijzonder hun stem-pel gedrukt op de school. Dat was in de eerste plaats de heer B.H.Wesseldijk, die van 1868 tot 1908 hoofd was. De man is in 't harnas gestorven. In de overgangperiode stond mej. Mentink voor de klas. De tweede, die veel voor de school heeft gedaan, is meester D.Hendriks. Hij stond van 1909 tot 1942 voor de klas. Hij kwam in 1959 op 81 jarige leeftijd te overlijden. Zijn opvolger was de heer Kuilenburg, die van 1942 tot 1955 hoofd was. Hij voerde na 1953 het Dalton-onderwijs in. Aan dit afwijkende lesrooster lag een Koninklijk Besluit ten grondslag. Nadien is het onderwijstype een kruising van klassikaal en zelfstandig geweest. Het aantal leerlingen (47) is ongeveer gelijk aan dat van 1868. Van 1957-1959 werd de school geleid door de heer G.van der Werf en sinds 1959 is de heer Poppema de verantwoordelijke man.

Het huidige bestuur wordt gevormd door mevr. J.van Zwijndrecht-Rauwenhoff (voorzitster), L.C. baron van der Feltz uit Heemstede (secretaris), L.C. baron van der Feltz jr. uit Emmeloord (penningmeester). De oudercommissie bestaat uit de volgende leden: mevr. A.Timmer-van Emst (Epe) (voorzitster), mevr. Van der Klei-Hentge (secretaresse) en de heren G.J.Brummel, H.Colombijn en G.J.Sprokholt.

De gedenking had plaats op 21 en 22 juni (in verband met de vacaties in augustus) en bestond uit: receptie, kranslegging bij de gedenksteen van de stichter en op de graven van de oud-schoolhoofden Wesseldijk en Hendriks, verder feestelijke kinder- en volksspelen voor leerlingen en oud-leerlingen en een tentoonstelling met foto's en geschriften van de 100 jarige geschiedenis van deze school.

(Grotendeels ontleend aan: het Noord Veluws Dagblad van 30 mei 1968, waarin ook de portretten van Charles Le Chevalier en zijn echtgenote Anna van Heurn werden opgenomen en het feestprogramma).

De Grote Burgerenk

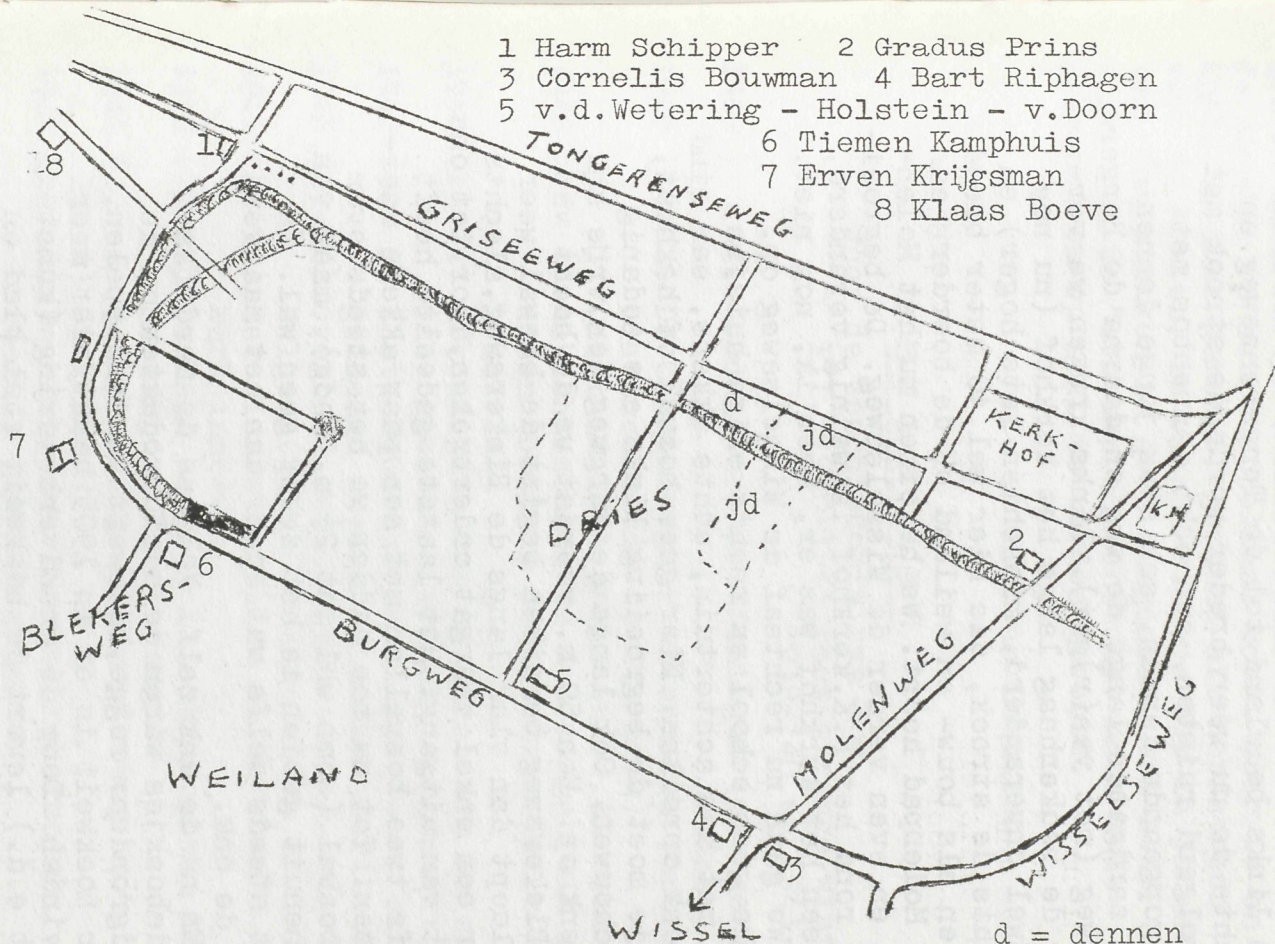
Van de rij van vier enken, Grote Burgerenk, Kleine Burgerenk, Haverkamp en Zuukerenk, onderling gescheiden door Wisselseweg, Hoofdweg en Zuukerweg, zijn tweede en derde al vrijwel geheel opgeslokt door de dorpsuitbreiding, terwijl nu, in 1968, diezelfde slokop zijn kaken in de Grote Burgerenk heeft geslagen.

Deze enk was in de laatste 60 jaar al heel wat ontluisterd doordat de krans akkermaalshout, die hem voor ruim de helft omsloot, geleidelijk aan is verdwenen en bij de akkers is aangetrokken. Hoe het dan wel was zo omstreeks 1905?

We zullen trachten er enig idee van te geven en beginnen daartoe onze wandeling op het kruispunt Griseeweg-Blekersweg. We gaan de Griseeweg op, richting dorp. Links hebben we dan tussen Tongerenseweg en Griseeweg de nog bestaande bosjes, Grisee geheten. Een 30 m. verderop gaat dit over in een 5 á 6 m. brede strook dennen met daarachter tot de Tongerenseweg weiland. Rechts hebben we een strook woeste grond in breedte variërend van 15 tot 5 meter en daarachter de boswal, getooid met eikenhakhout, akkermaalshout. De eerste 8 á 10 meter van deze strook vertoont verschillende zandgaten, waar de omwoners hun schuur- en ander zand halen, maar daar voorbij is het hei, spichtig gras en mos. Verderop staat een rijtje armzalige eikjes en wordt de strook geleidelijk wat smaller tot we komen aan een weggetje, dat van de Tongerenseweg komend, de Griseeweg kruist, met een aanloop via een vaa(r)gat op de enk komt en doorloopt tot de Burgweg. De enk vertoont hier geen akkers, maar links en rechts een vrij uitgestrekt stuk driesgrond, de "Dries". De begroeiing is in hoofdzaak hei en verder schraal gras met wat dennen opslag, berk en brem.

- 1 Harm Schipper   2 Gradus Prins
 3 Cornelis Bouwman   4 Bart Riphagen
 5 v.d.Wetering - Holstein - v.Doorn
 6 Tiemen Kamphuis
 7 Erven Krijgsman
 8 Klaas Boeve

d = dennen
 jd = jonge dennen

We gaan terug naar de Griseeweg en zien dan links bouwland tot de Tongerenseweg en rechts de nu weer breder wordende strook met opvolgend ruigten, een echt dennenbos met hoogopgaande dennen, een stuk jonge dennen met zandgaten langs de weg en daarna de Burgerenkweg (met vaa(r)gat). Links krijgen we verder de beukenhaag langs het kerkhof (nu nog vrijwel onveranderd, misschien iets hoger) en rechts de strook, die hier wel 40 meter breed is en als bouw- en weiland bij de boerderij aan het Molenpad hoort. We bereiken nu het Molenpad en even verder de Wisselseweg. De begroeiing rond het R.K.kerkhof is weinig veranderd, alleen het kerkhof was er, meen ik, nog niet.

We gaan nu rechtsaf de Wisselseweg op. Links geen school en rechts enige huisjes, die met hun achtertuin, echte akkers, een eind de enk opreiken. Hier geen boswal of hakhout, of je moet de begroeiing links als zodanig beschouwen. Ook langs de Burgweg een vrije kijk de enk op. Een 50 m. voordat we de bocht van de Blekersweg bereiken begint de boswal weer en loopt dan vlak langs de Blekersweg, slechts door een enkel vaargat onderbroken, door tot ons punt van uitgang. Het laatste gedeelte heeft zelfs twee boswallen met een paar akkers daartussen. Tot nu toe hadden we het steeds over de boswal (soms wel tot $2\frac{1}{2}$ m. hoog), maar van binnenuit gezien is het zeker geen wal. Ze ligt steeds zelfs wat hoger dan het maaiveld van de enk.

En nu de enk zelf. Volgens de aardrijkskundeboekjes waren de hoofdprodukten op de zandgronden: rogge, boekweit en aardappelen, maar boekweit is er in 1905 haast niet meer te vinden. Door de grondverbetering (kunstmest e.d.) levert de boekweit veel blad en stengel, maar bijzonder weinig zaad, waarom ze haast niet meer verbouwd wordt. Er komen

steeds meer bieten (sukewortels) en haver voor in de plaats. Op het stoppeland wordt spurrie en knollen, soms gemengd, gezaaid als herfstvoer voor de koeien, in slappe winters tot in januari toe. Het plukken is geen aangenaam, wel koud werk. Met de "stotkarre" wordt het naar huis gebracht om op stal te worden gevoerd.

A.L.van Lohuizen

M I J L P A L E N

voor de Geschiedenis van Epe.

III, 1940-1945 (met strenge winters
1939-'40 en 1941-'42)

- 1940 (2) Verduisteringsoefeningen (met gering succes).
- 1940 (14- 2) De Cannenburgher watermolen verbrand (daterende uit de 14e eeuw).
(niet in 1941,zoals in Nr.11 vermeld)
- 1940 (3- 4) Ambachtsschool te Epe in gebruik genomen (ontwerp architecten Baars en Lensvelt).
- 1940 (19- 4) Afkondiging van de Staat van Beleg in onze gemeente (vrijwel onopgemerkt).
- 1940 (20- 8) 23ste Nederlandse klompenbeurs zeer geslaagd wegens schoenendistributie.
- 1940 (25-10) overleed oud-burgemeester D.F.J.van Walsem (geb.1872,afgetreden in 1938).
- 1940 (17-11) Het nieuwe orgel in de Hervormde kerk ingewijd.
- 1940 (21-11) De Raad besluit tot aankoop van het herenhuis "Vijvervreugd".
- 1941 (2 en 23- 4) Boomplantdagen (Wisselseweg en Zuukerweg).
- 1941 (12- 4) De herbouwde Cannenburghermolen weer in gebruik genomen.
- 1941 (12- 9) Opening van de Herberghe "In 't Waeghuys" van de hr.Gude (arch.J.Dalmolen)

- 1941 (3-11) Woonwagenvak in het Hanendorp (Emst) in gebruik genomen.
- 1941 (5-11) Aanvang aanleg rijwielpaden langs hoofdweg Epe-Vaassen.
- 1942 (14- 2) Overleden te Epe Cornelis de Lorm, oud-referendaris van de P.T.T. en ontwerper van glas, aardewerk en porcelein (geb.28-7-1875).
- 1942 (10- 6) Afbraakvergunning voor de oude achtkantige molen "de Eendracht" te Emst (in 1886 van Zaandam naar Emst verplaatst) op voorwaarde bepaalde belangrijke onderdelen te zullen verkopen aan molens, die hier gebrek aan hebben.
- 1942 (1-11) Herdenking 350 jarig bestaan Ned.Hervormde Gemeente.
- 1943 (24- 7) Landgoed Tongeren (507 H.A.) onder de Natuurschoonwet 1928 gerangschikt.
- 1943 (14- 8) Rijwielpad Oud-Soerel-Tongeren-Epe in uitvoering.
- 1944 (4- 3) Installatie burgemeester J.J.Cassa (geb.1894, sedert 1935 lid N.S.B.) tot 18-4-45.
- 1944 (1- 2) De Cannenburgh krijgt het Rijksarchief te herbergen (2 K.M.archief) en is vanaf 22-4 voor het publiek gesloten.
- 1944 (17- 4) Dr.Loeff 80 jaar (overleden 22-4-44)
- 1945 (13- 1) De oude eiken aan de Brinklaan (ter hoogte van de Pastorieweg) worden door de Ned.Herv.Gemeente Epe verkocht als brandhout.
- 1945 (17- 4) Vertrek van de Duitsers, die nog een explosie veroorzaken voor de Fordgarage, waardoor het Postkantoor en enkele winkels verwoest werden.
- 1945 (19- 4) Aankomst eerste Canadezen in Vaassen en Epe.

- 1945 (6) Epe krijgt zijn Middeleeuwse torenklok
 "Theodericus" (1501 ?) terug, ook
 Oene zijn kerkklok en Vaassen zijn
 kleine klok (1420).
- 1945 (13- 7) Nieuwe Horsterbrug (a.d.weg tussen
 Epe en Oene) gereed gekomen.
- 1945 (20- 8) Spoordienst Amsterdam-Deventer en
 Amersfoort-Hattermerbroek hersteld.
- 1945 (1-10) Eerste trein Epe-Heerde-Wapenveld-
 Hatten. (wordt vervolgd)

Wie weet meer belangrijke "mijlpalen" uit deze
 duistere jaren, die indertijd slechts onvolledig
 officieel werden vastgelegd?

Beschrijvingen hierover of dagboekverslagen uit
 onze streek zouden deze periode beter karakteri-
 seren en dus heel welkom zijn voor ons blad!

P.E.B.

Lezingen

Eerste onderzoeken "Celtic fields"

Op 26 september j.l. heeft drs.J.A.Brongers,
 archeoloog van het R.O.B., een lezing over lucht-
 fotointerpretatie en de opgraving van de z.g.
 "Celtic fields" gehouden voor de Vereniging
 "Ampt Epe".

Voor het archeologisch spuurwerk, zijn zowel
 schaduwwerking t.g.v. zonnestand, als vegetatiever-
 schillen in het groeiseizoen, belangrijke kenmerken
 op luchtfoto's, terwijl bij de normale luchtfoto-
 kartering ten behoeve van het vervaardigen van
 topografische kaarten juist zo min mogelijk scha-
 duwwerking en "kale" bomen en velden het inter-
 pretatiewerk vergemakkelijken.

Dit is één van de redenen, waarom het onderzoek
 naar betekenis en datering van de Celtic fields
 eerst nu aan de orde wordt gesteld.

Deze velden, die een schaakbordpatroon hebben van vlekken, omgeven door walletjes, komen op meerdere plaatsen in West Europa voor, maar zijn welliswaar gebonden aan de zandgronden. In de 17e eeuw dacht men te doen te hebben met resten van legerplaatsen, waaraan zij hun naam Heidense legerplaatsen te danken hebben. Later werden deze velden ten onrechte geassocieerd met de Kelten en op de Veluwe ook reeds in de 19de eeuw opgemerkt.

Door een microgeologisch onderzoek bij Niersen, tracht het R.O.B. thans een beter inzicht te krijgen in de tot op heden mysterieuze cultuurrest.

Hoewel het onderzoek nog niet is afgesloten, bleken uit de lezing met dia's toch wel enkele voorlopige conclusies te mogen worden getrokken. Ten eerste, dat de eerste vorm van landbouw met behulp van grondbewerking ouder is dan de walletjes, omdat de "ploegsporen" van het destijds gebruikte eer(d?)-getouw onder de walletjes door lopen en waarschijnlijk behoren bij opgravingsresten van een tweeschepig gebouwtje van destijds en gedateerd op 620 voor Chr. Ten tweede, dat over de vorming van walletjes nog gediscussieerd wordt, maar het waarschijnlijk moet worden geacht, dat hier sprake is van ontginningsresten (rillen) en onkruidresten, doordat de walletjes nogal humusrijk zijn en/of grotere stenen bevatten. Ten derde, dat dit schaakbordstelsel ouder is dan het latere stelsel van essen, wat 600-700 na Chr. in opkomst geraakt.

C.S.

Nieuwe Gidsjes

GELDERLAND bewaarde -----

Gids voor de Gelderse Oudheidkundige Musea en Oudheidkamers.

Dit handige gidsje met vele goede foto's, in 1963 samengesteld door Jac.Gazenbeek, bleek reeds aan een 2e druk toe te zijn in 1968!

Het werd thans herzien en vermeerderd door de secretaris van de Stichting "Contact van Gelderse Oudheidkundige Verenigingen en Musea", de heer E.J.Jansen.

Terwijl de eerste druk 30 plaatsnamen bevatte met 36 musea, is de lijst nu gegroeid tot 38 plaatsnamen met 40 musea (nu ook alle andere niet-oudheidkundige musea) en vergeleken met het gidsje van de Kon.Ned.Toeristenbond "Musea in Nederland" van 1964, heeft het zelfs 10 Gelderse plaatsnamen meer. In tegenstelling met deze Nederlandse lijst, die meer nuchter, enkel zakelijke informaties biedt (over gebouw, inhoud, bezoek en bijzonderheden), geeft het Gelderse gidsje meer korte, populaire, karakteristieke belichtingen (hetgeen aantrekkelijker werkt) + de bezoekvoorwaarden.

Daar de toegangsprijzen nu vrijwel overal zijn verhoogd, zijn de oude druk van "Gelderland bewaarde" en ook de "Musea in Nederland" thans, in dit opzicht, verouderd geworden.

Toegevoegd werd in deze 2e druk een alfabetisch plaatsnamenregister, hetgeen niet strikt noodzakelijk was (gezien de alfabetische opzet), maar wel in één oogopslag een goed overzicht geeft. ("Musea in Nederland" geeft als extra benadering, een alfabetisch register op de namen der musea, hetgeen nuttig kan zijn, als men niet weet waar een bepaald museum, waaraan geen plaatsnaam verbonden is, zich

bevindt, hetgeen hier dan nu, op die éne plaatsnamen-bladzijde, nog wel te doorlopen valt).

Verder werden de tekst en het kaartje op de omslag, hier en daar, bijgewerkt en de openingsuren en entrées herzien, terwijl een iets groter en helderder lettertje werd gebruikt.

Dit provinciale museagidsje (enig in zijn soort) is voor liefhebbers gratis verkrijgbaar bij de V.V.V.kantoren en de musea of aan te vragen bij de secretaris van het "Gelders oudheidkundig Contact" E.J.Jansen, Hogestraat7, Dieren, tel. 08330 : 4692.

G I D S J E voor een tocht langs de KERKEN,
MOLENS, BOERDERIJEN van historische betekenis in de Gemeente Epe 1968.
Uitgave van de "Stichting tot Behoud van objecten met historische of kunstzinnige waarde in de Gemeente Epe".

Dit gidsje voert ons door en om Epe, Tongeren, Oene, Schaveren, Gortel, Niersen, Vaassen, Emst, Epe, en geeft een opsomming met korte toelichtingen van een reeks mooie, oude kerken, molens en vele oorspronkelijke boerderijen langs deze route van + 80 km.

Het bevat een eenvoudig kaartje en is verkrijgbaar bij de V.V.V. te Epe voor f 1,--.

PLANT en DIER op Uw pad. Geïllustreerde gids ten behoeve van wandelaars langs de natuurpaden in Epe en Heerde.
3de, herz. dr. 1968.
Uitgave: Kon.Ned.Natuurhist.Ver. Afd.Epe-Heerde.

Twee uitgezette wandelroutes van elk + 2 uur vanuit Epe en Heerde (bij elkaar aansluitend), waarbij men, komende langs de typisch hier groeiende planten, attent gemaakt wordt door kleine bordjes op de namen ervan.

Tekst en duidelijke illustrerende tekeningetjes zijn van Mevr.E.Koopmans-Grommé.

De gids bevat een kaartje van de wandeling en een onderwerpregister.

Verkrijgbaar bij de V.V.V. voor 75 ct.

Berichten

De heer W.van Meerten, sinds 1965 penningmeester van onze vereniging, is zo juist afgetreden uit deze functie, wegens vertrek uit Epe.

In de vergadering van donderdag 26 sept. j.l. werd hij door de voorzitter hartelijk bedankt voor zijn vele werk, dat hij deze jaren verrichtte.

Tot opvolger werd benoemd de heer C.Stork, werkzaam voor de Provinciale Planologische Dienst.

I N H O U D

	blz.
De geschiedenis van de omgeving van Epe. VI. door C.Stork - - - - -	2
De eerste predikant van Epe door W.Terwel - - - - -	5
Consult van Anna de Wichster door W.J.A. van 't Einde - - - - -	7
Le Chevalier-school in Tongeren honderd jaar Verslag Noord Veluws Dagblad - - - -	11
De Grote Burgerenk door A.L.van Lohuizen - - - - -	14
Mijlpalen voor de geschiedenis van Epe. III, 1940-1945 samengesteld door P.E.Berkhout - - -	17
Lezingen:	
Eerste onderzoekingen "Celtic fields" door J.A.Brongers verslag C.Stork - - - - -	19
Nieuwe gidsjes:	
Gelderland bewaarde, 2e dr.1968 - -	21
Gidsje voor een tocht langs de kerken, molens, boerderijen van historische betekenis in de gemeente Epe. 1968 - - - - -	22
Plant en dier op Uw pad. 3e dr.1968	23
Berichten:	
Penningmeester W.van Meerten opgevolgd door C.Stork - - - - -	23

Voor kopij-bijdragen--zie blz.1 !!

